

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Uroš – Valentino Saraja

„Religije među nama“

Zagreb, 2013.

Ovaj rad izrađen je na Fakultetu političkih znanosti po vodstvu doc. dr. sc.

Nebojše Blanuše i prof. dr. sc. Lidije Kos – Stanišić i predan je na natječaju za

odjelu Rektorove nagrade u akademskoj godini 2012./2013.

Sadržaj rada

1. Uvod.....	1
2. Opći i specifični ciljevi rada.....	4
3. Ispitanici i metode.....	6
3.1. Eksperimentalni postupak.....	9
3.2. Nezavisna i zavisne varijable	10
4. Rezultati i rasprava.....	12
4.1. Problem 1a: Doživljaj poznavanja religija.....	12
4.2. Problem 1b: Spoznajna komponenta.....	13
4.3. Problem 2: Socijalna distanca.....	15
5. Zaključak.....	17
Zahvale.....	18
Popis literature.....	19
Dodatak 1.....	21
Sažetak.....	25

Popis ilustracija

Tablice

Tablica 1.: Broj i raspodjela ispitanika.....	11
Tablica 2.: Doživljaj poznavanja religija dviju generacija studenata 1. godine preddiplomskog studija politologije.....	12
Tablica 3.: Razvijenost spoznajne komponente dviju generacija studenata 1. godine preddiplomskog studija politologije.....	14
Tablica 4.: Agregirana socijalna distanca dviju generacija studenata 1. godine preddiplomskog studija politologije.....	15

Slike

Slika 1.: Eksperimentalni okvir za evaluaciju obrazovnog utjecaja na vjersku pristranost.....	8
---	---

Grafovi

Graf 1.: Doživljaj poznavanja religija generacije 2011.....	13
Graf 2.: Doživljaj poznavanja religija generacije 2012.....	13
Graf 3.: Razvijenost spoznajne komponente 2011.....	14
Graf 4.: Razvijenost spoznajne komponente 2012.....	15
Graf 5.: Agregirana socijalna distanca 2011.....	16
Graf 6.: Agregirana socijalna distanca 2012.....	16

1. Uvod

„Rijeke, bare, jezera i potoci – imaju različita imena, ali svi sadrže vodu.

Baš kao i religije – sve sadrže istine.“

Muhamed Ali

Religije možemo jednostavno zamisliti kao sustav više povezanih jezera koja se međusobno prelijevaju, neka su bliža jedna drugima, druga su potpuno udaljena, čak i odvojena. Većina ljudi u njima pliva i koristi ih kao svoje vrelo vjerovanja, vrijednosti i stavova. Izlaze iz njih, ali i dalje ostaju mokri. Upravo te kapljice su određene vrijednosti, spoznaje, vjerovanja i stavovi koje je pojedinac preuzeo iz religije, nosi ih sa sobom i koristi u društvenim interakcijama. Čak i oni pojedinci koji su se udaljili od svojih „jezera“ i nikad se u njih ne vrate nose sa sobom iskustva da su nekada plivali unutar pojedinih „jezera“, ona im i dalje služe kao temelj određenih uvjerenja i životnih orijentira. Definiranje religija može se činiti na dva načina: supstantivni, kao sustav uvjerenja i vrijednosti te funkcionalni u kojem se na religiju gleda kao zajednicu uronjenu u društvo¹(usp. Davie, 2007:19). Za ovo istraživanje bitna su oba aspekta jer je u fokusu pojedinac, a na formiranje njegovih stavova i percepcija utječu oba aspekta: i sadržaj, odnosno vjerovanja i prakse određene religije kao i njezin položaj unutar društva.

Hrvatsko društvo je tijekom devedesetih prošlo kroz proces retradicionalizacije, desekularizacije i homogenizacije, što je imalo znatan utjecaj na promjenu vrijednosnog sustava (usp. Županov, 2002:). Prema popisu stanovništva 2011. u Hrvatskoj se broj i udio pojedinih vjera i vjernika nije znatno promijenio od zadnjeg popisa iz 2001. godine, ali može se uočiti tendencija promjene na koju utječu procesi modernizacije². Prema popisu u Hrvatskoj žive katolici, pravoslavci, muslimani, Židovi, protestanti, agnostici i skeptici, pripadnici ostalih kršćanskih zajednica, te pripadnici Istočne religije i ateisti. U odnosu na popis iz 2001. sve vjerske zajednice i kategorije bilježe porast, osim katolika čiji je broj pao za približno 1%, kao i broj onih koji se ne izjašnjavaju i čiji je status nepoznat. Jedino je

---

¹ Više o pitanju definiranja religije i rasprava oko istog, o pokušajima pomirenja dvije koncepcije te o njihovim sinergijama vidi u Davie, Grace (2007) *The Sociology of Religion*. London: SAGE Publications. str. 19.

² Tranzicijska društva zbog socioekonomskog razvoja doživljavaju promjene iz tradicionalnih u sekularno-racionalne društvene vrijednosti (usp. Inglehart, Welzel, 2005:). Među bitnim pokazateljima je rast nereligioznih osoba, odnosno ateista i agnostika (*ibid.*). Također, treba imati na umu kako još uvijek 56% nereligioznih osoba u Hrvatskoj iskazuje konfesionalnu pripadnost (Ančić, Puhovski, 2011:15) što upućuje na još uvijek snažan utjecaj procesa retradicionalizacije i desekularizacije na pojedince i njihovo religijsko izjašnjavanje.

postotak pripadnika židovstva ostao isti³. Unatoč postojanju raznih vjerskih zajednica u Hrvatskoj je uvjerljivo najviše pripadnika katoličke vjere (86,28%). Samo pogled na ove podatke može nas navesti da se pitamo kakvi su stavovi pripadnika većinske zajednice prema pripadnicima manjinskih vjerskih zajednica. Postojanje jedne velike monokulture može zbog neznanja, nepoznavanja i rijetkog dodira sa različitostima uz blisko i/ili povijesno negativno iskustvo stvoriti predrasude, stereotipe, odnosno plodno tlo za diskriminaciju.

Ulaskom u Europsku uniju Hrvatska ulazi u multikulturalnu zajednicu izraženijeg pluralizma i rasprostranjenosti mnogobrojnih vjerskih zajednica. Unatoč mnogim sumnjama u multikulturalizam i njegov uspjeh, temeljni postulati Europske unije i dalje su priznavati da bi bio priznat. Tolerancija je jedna od najviših vrijednosti europske zajednice (Lisabonski ugovor EU: čl.2.). Prema podacima za vjerske zajednice EU, došlo je do određenih promjena u pogledu prisutnosti diskriminacije unutar država članica EU. Općeniti je trend da se percepcija diskriminacije na temelju vjere i vjerskog uvjerenja smanjuje i opada (Special Eurobarometer 393, 2012.). Pitanje koje se zatim logično nameće jest: „Kakvo je stanje u Hrvatskoj?!“ Posljednje tri godine Ured pučkog pravobranitelja donosi posebna izvješća o diskriminaciji u Hrvatskoj. Iako ova izvješća ne možemo uzeti kao potpune pokazatelje stanja diskriminacije po vjerskoj osnovi, ona nam mogu ukazati na moguće trendove⁴. Prema izvješćima Ureda vjerska diskriminacija ne čini veliki udio unutar ukupno prijavljenih diskriminacija, no ono što zabrinjava jest trend naglog porasta u zadnjoj godini koji čini 3,8% prijavljenih slučajeva diskriminacije⁵. Tome treba dodati povezanost etničkih manjina sa pojedinim vjerskim zajednicama (DSZ, 2013.), što može značiti prisutnost diskriminacije u još većoj mjeri, kao i pojavu dvostruke diskriminacije zbog povezanosti ove dvije identitetske osnove.

Iako bi se moglo zaključiti kako diskriminacija na temelju vjere nije česta pojava u Hrvatskoj, izvješće Ureda pravobranitelja tvrdi kako „sadržaj pritužbi upućuje upravo na

---

³ U popisu 2011. ponuđeno je 12 kategorija prema kojima su se građani/ke izjašnjavali o svojem vjerskom statusu. Porast pripadnika u popisu 2011. (u zagradi podatak iz 2001.) bilježe: Pravoslavci 4,44%(4,42%), Protestanti 0,34%(0,27%), Ostali kršćani 0,30% (0,24%), Muslimani 1,47% (1,28%), Istočne religije 0,06% (0,02%), Ostale religije, pokreti i svjetonazori 0,06% (0,01%), Agnostici i skeptici 0,76% (0,03%), Nisu vjernici i ateisti 3,81% (2,22%). Židovi imaju jednak postotak 0,01% kao i na prethodnom popisu, no pojedinačno gledajući broj pripadnika je porastao. Jedino su kategorije Katolici 86, 28%(87,97%), Ne izjašnjavaju se 2,17% (2,95%) i Nepoznato 0,29% (0,58%) u padu u odnosu na prethodni popis.

⁴ „Prema podacima Europske agencija za ljudska prava čak 82% osoba koje smatraju da su bile diskriminirane ne prijavljuju takve pojave niti jednom nadležnom tijelu.“(Izvješće o diskriminaciji 2010., 2011:18)

⁵ U 2009. godini diskriminacija na temelju vjere čini 2,33%, tj. 4 slučaja (Izvješće o diskriminaciji 2009.,2010.). U 2010. također je zabilježeno 4 slučaja, odnosno 2,77%(Izvješće o diskriminaciji 2010., 2011.), a porasta dolazi u 2011. kada je prijavljeno 18 slučajeva, 3,8%, što je znatan porast.(Izvješće o diskriminaciji 2011., 2012:42).

suprotno. Naime, pritužbe na temelju ove osnove ukazuju na diskriminaciju čitavih zajednica vjernika i to pretežito kroz državne politike.“(UPP, 2013:42). Odnos same države prema vjerskim manjinama ima izrazito bitan utjecaj na javnu percepciju pojedinih vjerskih zajednica. U vezi s tim treba spomenuti pozitivne primjere iz povijesti na ovim prostorima. Osmansko Carstvo, često negativno prikazivano u sadašnjim diskursima, pokazalo se kao iznimno vješto u priznavanju i toleriranju različitih vjerskih zajednica na svojim prostorima gdje je multikulturalizam bio jasna državna politika (Mazower, 2003.). Jednako je važno prikazati i pozitivne primjere koje nalazimo u praksi. Naime, nedavno je u intervjuu za Globus muftija Hasanović ponosno ustvrdio: „... muslimani nemaju nigdje u Europi takva prava kao u Hrvatskoj... zato i nudim hrvatski model kao rješenje muslimanskog pitanja u Europi...“ (Godeč, 2013:25). Dakle postoje jasni modeli koji su se pokazali uspješnima i nekada je potrebna samo volja da se poboljša položaj određenih vjerskih zajednica, a time i podigne kvaliteta života njenih pripadnika.

Neki će pomisliti kako je dovoljno riješiti taj problem na državnoj razini i kako će problem vjerskih zajednica biti riješen. Međutim, to je samo početak jer ostaje potreba za upoznavanjem svih pripadnika društva sa različitim vjerskim zajednicama i uvjerenjima koja su prisutna u njemu. Postoji mišljenje kako treba osigurati manjinskim vjerskim zajednicama mogućnost slobode vjeroispovijesti, no kako je Hrvatska većinski katolička zemlja ne bi trebalo zamarati većinsku zajednicu sa manjinskim vjerskim zajednicama koje djeluju u Hrvatskoj. Je li uistinu takav stav prihvatljiv? I treba li ga tolerirati u trenutku kada ulazimo u novu zajednicu koja se diči svojom multikulturalnošću? Moj odgovor na oba pitanja je ne. Na raznolikost unutar društva treba gledati kao na bogatstvo, pogotovo u društvima koja imaju jednu većinsku konfesiju. Postojanje raznolikosti u vjerama, kulturama, običajima treba prepoznati i raditi na otvorenosti prema razlikama kao jednoj od temeljnih vrijednosti društva, što će stvoriti kvalitetnije uvjete za život ne samo građankama i građanima manjinskih zajednica, već će povećati i kvalitetu života i ostalim članovima društva.

Rušenje predrasuda i stereotipa koji mogu svoje korijene imati u različitim izvorima, od neinformiranosti, povijesti neprorađenih trauma, pa sve do globalnih procesa, dovesti će do povećanja kvalitete života. Smatram kako je obrazovanje i odgoj *conditio sine qua non* bilo kakvog napretka društva. Vjerujem kako ću kroz ovaj rad dokazati kako je obrazovanje ključ uspjeha u povećanju informiranosti, rušenju predrasuda i stereotipa, te snažno utjecati na spremnost na međuljudske odnose pripadnika različitih religija. Saznanja o manjinskim vjerskim zajednicama i živo iskustvo tih zajednica mogu snažno utjecati na naše vrijednosti,

norme i stavove, a u konačnici i na navike te nam omogućiti da proširimo vidike izvan vlastitih „jezera“ i upoznamo ljepote i vrijednosti drugih „jezera“ koja nas okružuju.

2. Opći i specifični ciljevi rada

Povezivanje obrazovanja i odgoja kao faktora koji utječu na vrijednosti i stavove pokazalo se vrijednim i zanimljivim izazovom. Kada dobro razmislimo, čini se razumskim kako bi obrazovanje trebalo imati određeni utjecaj na pojedinca i njegovo djelovanje. Posve je jasno kako bi cilj obrazovanja i odgoja trebao biti utjecaj na ponašanje pojedinca. Međutim, što zapravo utječe na ponašanje osobe? Svakako se možemo složiti kako na ponašanje utječu osobine ličnosti i situacija u kojoj mora djelovati, tj. ponašati se⁶. Iz ovog možemo zaključiti kako na ponašanje pojedinca možemo djelovati ili kroz obrazovanje i odgoj ili kroz promjenu situacije (Pastuović, 2012.). U homogenim društvima s malom raznolikošću vrlo rijetko dolazi do promjene situacije i stvaranja iskustava u dodiru sa različitostima. Bez kvalitetne izobrazbe za raznolikost (eng. *diversity education*), naročito u situaciji uključivanja u znatno šire i multikulturalnije društvo, može doći do stvaranja predrasuda i stereotipa, što može stvoriti plodno tlo za pojavu diskriminacije.

Općenito rečeno, u ovom istraživanju proučava se kako iskustveno učenje utječe na ponašanje pojedinca. Pitanje je kako možemo kroz utjecaj na određene osobine ličnosti utjecati na znanja i iskustava koja će dovesti do veće poželjnosti međuljudskih odnosa s pripadnicima drugih vjera.

Sve veću važnost u obrazovnim procesima dobiva pristup aktivnog učenja⁷. Ovim pristupom vrlo djelotvorno se ostvaruju ciljevi obrazovanja, jer osoba razvija misaone sheme koje mu omogućavaju efikasno usvajanje znanja i pamćenje informacija, štoviše, omogućuje da se u budućnosti potrebno znanje i informacije lagano povrate u radno pamćenje (Vizek-Vidović, i sur., 2005. i King, i sur., 2010.). Tako usvojeno znanje može osobi pomoći u rješavanju novih problema i olakšati snalaženje u novim situacijama. Iskustveno učenje jedno je od mogućih modela koji se može primijeniti u obrazovnom procesu kako bi se ostvarilo

---

⁶ Ovaj izraz se može prikazati i jednostavnom logičkom formulom: Ponašanje = f(S,L). Situacija(S) podrazumijeva obilježja okoline pojedinca ili grupe koje utječu na „ugodne ili neugodne posljedice koje akter određenog ponašanja očekuje“(Pastuović, 2013:121) Trajanje situacije utječe na osobine ličnosti, a posljedično i na ponašanje.

⁷ „Aktivno učenje podrazumijeva visok stupanj samostalnosti i samoregulacije u učenju, te mogućnost primjene raznovrsnih misaonih strategija i specifičnih kognitivnih vještina koji omogućavaju uočavanje bitnog u gradivu, raščlanjivanje i usporedbu informacija, njihovo povezivanje s već postojećim znanjima, te kritičku prosudbu njihova značenja.“(Vizek-Vidović, i sur., 2005:16)

aktivno učenje. Iznimno je uspješno zbog utjecaja na sva tri aspekta mnogobrojnih osobina ličnosti: kognitivni, afektivni i konativni⁸. Aktivno i iskustveno učenje većinom se koriste kao primarni modeli u obrazovanju za raznolikost (King, i sur., 2010.). Obrazovanje za raznolikost veoma je rašireno u Europskoj uniji (Ančić, Puhovski, 2011.) i SAD-u, u kojima je usmjereno na usvajanje rasne, kulturne, vjerske i druge različitosti⁹. U hrvatskom obrazovnom sustavu obrazovanje za raznolikost je rijetka pojava na svim obrazovnim razinama. Uvođenjem novih predmeta u škole poput „Zdravstvenog odgoja“ i „Građanskog odgoja“ stvaraju se pozitivni koraci ka osvješćivanju učenica i učenika o postojanju razlika i njihovoj važnosti za društvo, no oni su tek u početnim fazama. Sama oskudnost takvih obrazovnih programa uvjetuje i oskudnost istraživanja o utjecaju istih i njihovoj uspješnosti. Ovaj rad nastaje nasuprot takve oskudice i nudi nove spoznaje na tom znanstvenom polju.

Na Fakultetu političkih znanosti u okviru nastavnog plana i programa izvodi se kolegij „Suvremene civilizacije“ za studente prve godine. Na kolegiju studentice i studenti uče o svjetskim civilizacijama, religijama i vjerskim zajednicama¹⁰. Za ostvarenje obrazovnih ciljeva na kolegiju se koriste modeli aktivnog i iskustvenog učenja. Ostvarenje ciljeva kolegija biti će u fokusu ovog rada, odnosno težnja će biti odgovoriti na dva pitanja:

1. Jesu li studentice i studenti koji su pohađali kolegij „Suvremene civilizacije“ ostvarili više razine spoznaje, tj. znanja o religijama i vjerskim zajednicama od studentica i studenata njihove generacije koji nisu pohađali kolegij?

Specifičnije rečeno:

- a. Hoće li polaznici navedenog kolegija nakon sudjelovanja imati snažniji doživljaj poznavanja drugih religija od njihovih kolegica i kolega koji nisu pohađali kolegij?

---

⁸ Kognitivna komponenta podrazumijeva intelektualne sposobnosti i spoznaje tj. znanja potrebna za shvaćanje kompleksnosti okoline. Afektivnu komponentu čine čuvstvene reakcije, odnosno takvi aspekti stavova, vrijednosti i navika. Konativna komponenta povezana je sa prethodne dvije i čini ponašajnu ili akcijsku komponentu ličnosti. (usp. Pastuović, 2012: 70).

⁹ Vrlo pregledan rad o istraživanjima i obrazovanju za rasnu raznolikost nudi Engberg (v. u Engberg, Mark (2004) Improving Intergroup Relations in Higher Education: A Critical Examination of the Influence of Educational Interventions on Racial Bias. *Review of Educational Research*, 74(4): 473-524). Opis metoda i načina istraživanja, kao i konceptualizacija samih istraživanja, te slabe točke unutar istraživanja vrijedan su doprinos ovog rada. Jednako tako navodi dosta primjera obrazovanja za rasnu raznolikost i njihovu važnost za društvo.

¹⁰ *Infra.* 9. str.

- b. Hoće li polaznici navedenog kolegija imati snažnije razvijenu spoznajnu komponentu tj. veće znanje o povijesti, uvjerenjima i praksama različitih religija o kojima se poučava i ostvaruje kontakt unutar navedenog kolegija.
2. Hoće li studentice i studenti koji su pohađali kolegij „Suvremene civilizacije“ biti spremniji na prisnije međuljudske odnose sa pripadnicima različitih vjerskih zajednica u odnosu na studentice i studente njihove generacije koji nisu pohađali kolegij, odnosno iskazivati veću opću spremnost na takve kontakte?

3. Ispitanici i metode

Kako bi dobili valjane odgovore na postavljena pitanja proveden je eksperiment na kolegiju „Suvremene civilizacije“. S obzirom na već spomenutu oskudicu takvih istraživanja na temelju vjerske raznolikosti, potrebne uzore i iskustva tražili smo u istraživanjima koja su proučavala rasnu i kulturnu raznolikost, kao i u općoj eksperimentalnoj metodologiji. Uspjeh eksperimenta moguć je samo ako je stvoren kvalitetan eksperimentalan okvir u kojem su uzeti u obzir svi mogući vanjski i unutarnji utjecaji na eksperiment. Za stvaranje dizajna istraživanja izvrsno je poslužio konceptualni okvir stvoren za proučavanje utjecaja obrazovne intervencije na rasnu pristranost (Engberg, 2004:507).

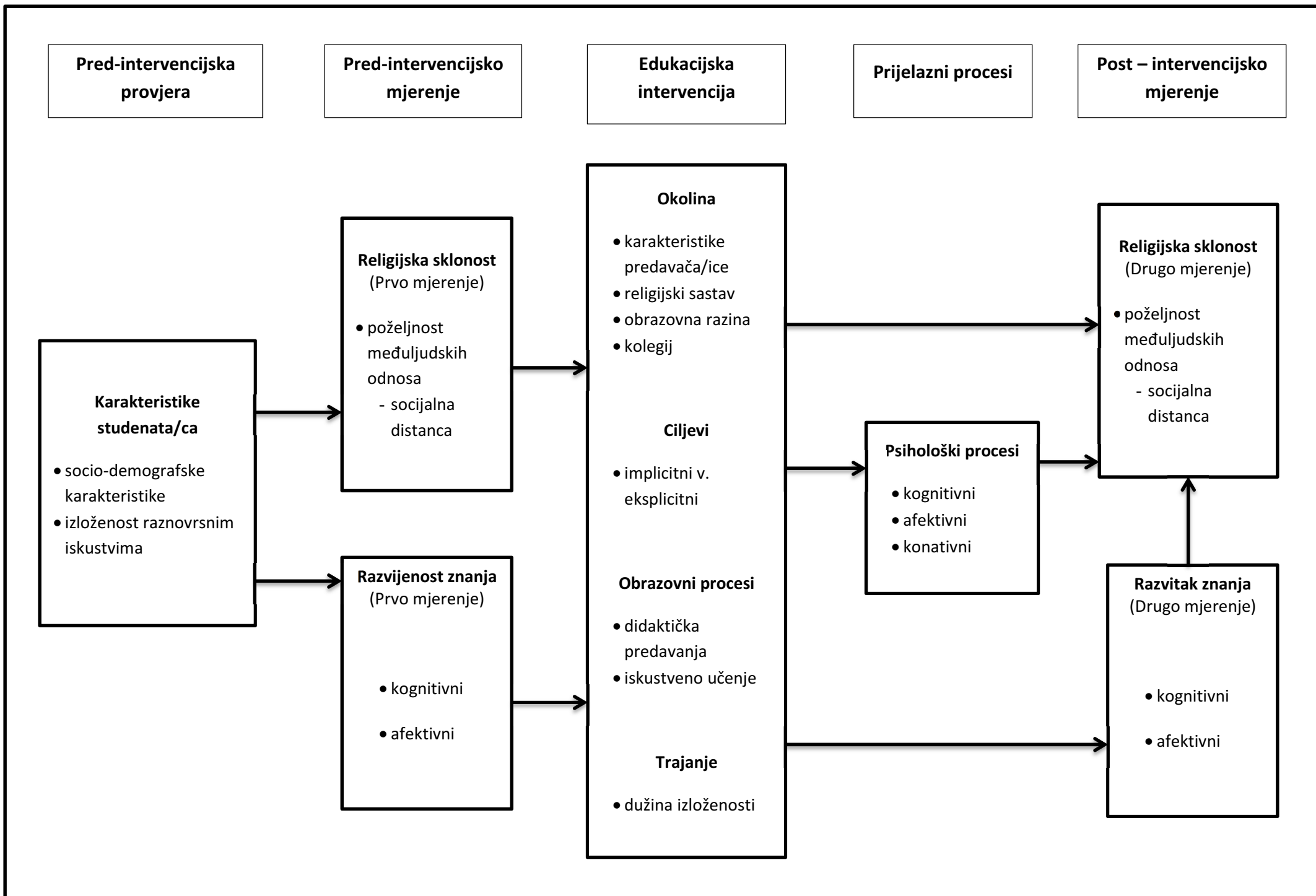
Za utvrđivanje utjecaja obrazovanja bilo je potrebno kreirati minimalno dvije skupine ispitanika: kontrolnu i eksperimentalnu. Kontrolnu skupinu činili su studentice i studenti koji nisu sudjelovali u izobrazbi za raznolikost, odnosno na njih nije bio vršen namjeran obrazovni utjecaj. Eksperimentalna skupina sudjelovala je u izobrazbi za raznolikost i kod nje se prati utjecaj obrazovanja na doživljaj poznavanja religija, spoznajnu komponentu te promjenu u spremnosti na međuljudske odnose sa pripadnicima različitih vjerskih zajednica. Slika 1. prikazuje eksperimentalni okvir sastavljen od četiri faze: pred – intervencijske provjere, pred – intervencijskog mjerenja, edukacijske intervencije, prijelaznog procesa i post–intervencijskog mjerenja. U prvoj fazi potrebno je ispitati socio-demografske karakteristike i izloženost različitim iskustvima studentica i studenata. Od izuzetne je važnosti utvrditi jednakost početnih pozicija (King, i sur., 2010: 898) kontrolne i eksperimentalne skupine kako bi kasnije bilo moguće dokazati obrazovni utjecaj. Uspješnost obrazovnog utjecaja može uvjetovati vjerski sastav ispitanika te dob, spol i druge socio-demografske karakteristike.

Jednako tako treba uzeti u obzir i mogućnost da su na ispitanike djelovala prethodna iskustva poput obrazovanja, pripadnosti određenoj vjerskoj zajednici, odlazak u različite vjerske zajednice i njihove vjerske rituale prije pohađanja kolegija, itd. Druga faza, pred – intervencijsko mjerenje, označava prvi val mjerenja u kojem se utvrđuju karakteristike iz prve faze te razvijenost kognitivnih i afektivnih komponenti. Mjeri se doživljaj poznavanja religija, razvijenost spoznajne komponente i spremnost na međuljudske odnose. U prvom mjerenju nužno je dokazati kako nema znatnih razlika između kontrolne i eksperimentalne skupine.

Edukacijskom intervencijom započinje treća faza u kojoj se vrši utjecaj na eksperimentalnu skupinu. U ovoj fazi bitno je prepoznati sve čimbenike koji mogu imati utjecaj na studentice i studente tijekom obrazovnog procesa. Okolina u kojoj se odvija obrazovni proces može imati snažan utjecaj. Karakteristike predavača utječu na percepciju studentica i studenata, ukoliko ne ostvari svoju ulogu velika je vjerojatnost neuspjeha aktivnog i iskustvenog učenja. Zadatak predavača¹¹ je da ostvari što veću aktivnost studenata, odnosno da „strukturira iskustvo i odgovarajućim postupcima olakša učenje“(Cota Bekavac, sur., 2005: 48). Religijski sastav skupine bitan je ako se radi o heterogenim skupinama, posebice ako se radi o razlikama na koje izobrazba smjera utjecati. Tada se učenje ne odvija samo kada je organizirano i intencijsko već u svim interakcijama unutar skupine. Obrazovna razina, kao i sama struktura kolegija , može imati utjecaj na koji način polaznici percipiraju sam obrazovni proces. Formalna i neformalna vrsta obrazovanja, odnosno obvezno pohađanje ili volontarističko imaju utjecaj na sastav skupine, a posljedično na obrazovni proces. Ciljevi obrazovanja mogu se postaviti jasno te otkriti očekivanja i cjelovitu svrhu obrazovnog procesa što tada postaje sastavni dio utjecaja i može snažno utjecati na polaznike jer nedvosmisleno stvara očekivanja pozitivne promjene stava prema različitim vjerskim zajednicama. Implicitno postavljeni ciljevi ne stvaraju takva očekivanja i prepuštaju utjecaj obrazovnom procesu i iskustvu. Modeli za ostvarenje ciljeva mogu biti razni i kombinirani. Obrazovanje može biti organizirano samo kroz teorijsko i povijesno poučavanje o religijama i vjerskim zajednicama. Izobrazba za raznolikost može biti postavljena samo na modelu iskustvenog učenja što će značiti da se svi kognitivni sadržaji usvajaju kroz iskustvo.

---

¹¹ Nužno je razlikovanje predavača kao voditelja kolegija i pojave da pripadnik vjerske zajednice preuzme funkciju predavača. Od voditelja kolegija očekuje se da „bude facilitator i da izbjegava direktno poučavanje“ (Cota Bekavac, i sur., 2005: 48). Za razliku od voditelja pripadnik vjerske zajednice kao predavač postaje izvor aktivnog i iskustvenog učenja, tj. on je sastavni dio iskustva. Međutim, za obje vrste predavača potrebne su četiri osobine: stručnost, empatija, entuzijazam i jasnoća(*ibid.*). One su ključne kako bi se što bolje motiviralo učenike i efikasno pokrenuo proces učenja.

Slika 1. Eksperimentalni okvir za evaluaciju obrazovnog utjecaja na vjersku pristranost.

Zadnju komponentu edukacijske intervencije čini vrijeme, tj. dužina izloženosti intervenciji. Četvrta faza koju čine prijelazni procesi aktivna je tokom edukacijske intervencije, a njezin utjecaj može djelovati i duže ovisno o pojedincu i njegovom doživljaju samog obrazovnog procesa i iskustva. Okosnica su psihološki procesi: kognitivni, afektivni i konativni¹². Nakon završetka edukacijske intervencije provodi se drugi val mjerenja, odnosno peta faza post – intervencijskog mjerenja. U ovoj fazi ponavlja se mjerenje istovjetno prvom valu mjerenja te se mjeri utjecaj intervencije na eksperimentalnu skupinu koja bi se trebala razlikovati od kontrolne skupine da bi se moglo govoriti o učinku intervencije. Dakle, kod kontrolne skupine ne bi trebalo doći do znatnih promjena između dva vala mjerenja, tj. njihov doživljaj poznavanja religija, znanje o religijama i spremnost na međuljudske odnose sa pripadnicima različitih vjerskih zajednica ne bi se trebali znatno razlikovati između mjerenja.

3.1. Eksperimentalni postupak

Na spomenutim načelima i prikazanom eksperimentalnom okviru provedeno je istraživanje. Za ostvarenje eksperimenta ključna je bila treća faza edukacijske intervencije. Ova faza ostvarena je preko kolegija „Suvremene civilizacije“ koji se redovno izvodi kao izborni kolegij za prvu godinu preddiplomskog studija politologije. Kolegij pruža komparativni pristup proučavanju suvremenih civilizacija, njihovom povijesnom i kulturnom aspektu te se bavi jednom od glavnih okosnica civilizacija, religijama. Eksplicitni cilj kolegija koji se navodi u syllabusu jest uklanjanje „nedostatka europocentričkog obrazovanja i omogućavanje primjerenog poznavanja kulturne i političke povijesti ostalih dijelova svijeta, bez čijeg poznavanja se ne mogu razumjeti problemi, odnosi i razvoj u suvremenom svijetu.“ Kolegij je organiziran tako da se na predavanjima studenticama i studentima pruža uvid u mnogobrojna obilježja i kulturno-povijesni razvoj religija. Iskustveno učenje ostvaruje se kroz seminarske susrete, a pohađanje predavanja i seminara zasniva se na volontarističkoj bazi¹³.

Seminari se ostvaruju kroz posjete različitim vjerskim zajednicama¹⁴ na području grada Zagreba. Svaki tjedan posjećuje se određena vjerska zajednica, a susreti traju u prosjeku dva sata. Dolasci na seminarske susrete nisu obavezni i njima nije uvjetovano uspješno polaganje kolegija. Ovim načinom čuva se intrinzična vrijednost motivacije jer se ne potiče studentice i studente snažnim instrumentalnim poticajima da prisustvuju seminarskim

---

¹² *Supra.* 5.str.

¹³ Svi ispitanici u eksperimentalnoj skupini prisustvovali su minimalno na 95% seminarskih susreta.

¹⁴ Posjeti su organizirani u: Židovsku općinu Zagreb, Srpsku pravoslavnu crkvu u Saborni hram Preobraženja Gospodnjeg, Islamski centar Zagreb, Budistički centar Zagreb (samo generacija 2011. g.), Grkokatoličku župu sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu i Evangeličku (luteransku) crkvu, tj. Crkvenu općinu Zagreb.

susretima (v. u King, i sur., 2010:896) Susreti su strukturirani kao otvoreno predavanje, odnosno razgovor sa pripadnikom vjerske zajednice. Kroz razgovor studentice i studenti uče o religiji, vjerskim praksama i običajima vjernika te se kroz prizmu vjere odgovara na različita vjerska, moralna, duhovna i etička pitanja¹⁵. Sami predstavnici vjerskih zajednica zadovoljavaju osobine potrebne za aktivno učenje¹⁶ i dio su iskustva kao uvjereni vjernici. Voditeljica kolegija sudjeluje kao promatrač, rjeđe kao facilitator jer je cjelokupni proces prepušten predstavnicima vjerskih zajednica i studenticama i studentima.

Druga i peta faza eksperimentalnog postupka provedene su ispunjavanjem anketnih upitnika na seminarima kolegija „Metode istraživanja“¹⁷ koji je obavezan kolegija na prvoj godini preddiplomskog studija politologije. Na ovaj način zadržala se implicitnost ciljeva kolegija „Suvremenih civilizacija“ tj. ispitanici nisu mogli povezati anketno ispitivanje s tim kolegijem¹⁸ te se na ekonomičan način istovremeno ostvarilo anketiranje kontrolne i eksperimentalne skupine jer svi studenti prve godine ne pohađaju „Suvremene civilizacije“.

3.2. Nezavisna i zavisne varijable

Nezavisnu varijablu predstavlja tretman kroz koji su prošli sve studentice i studenti iz eksperimentalne skupine. Zavisne varijable su doživljaj poznavanja religija, spoznajna komponenta, tj. znanje o religijama i spremnost na međuljudske odnose sa članovima različitih vjerskih zajednica. Doživljaj poznavanja religija mjereno je pitanjem u kojem se zahtijevala samoprocjena od ispitanica i ispitanika o poznavanju određenih vjeroispovijesti, konfesija, njihovih učenja i rituala. Za odgovaranje se koristila Likertova ljestvica od pet stupnjeva, sa mogućim odgovorima od „Uopće ne poznajem“ do „Posve poznajem“. Ponuđeno je devet vjeroispovijesti: Budistička, Grko-katolička, Islamska, Hinduistička, Pravoslavna, Protestantska, Rimo-katolička, Šintoistička i Židovska¹⁹. Za testiranje spoznajne

---

¹⁵ Za ostvarenje implicitnih ciljeva ovaj segment kolegija igra bitnu ulogu, a za pokretanje pozitivne promjene stava potrebno je ostvariti hipotezu kontakta, tj. „predrasude se mogu smanjiti ravnopravnim kontaktom između većinskih i manjinskih grupa u ostvarenju zajedničkih ciljeva. Učinak je znatno olakšan ako taj kontakt podržavaju institucije (t. zakoni, običaji ili lokalna atmosfera) i ako je organiziran tako da vodi opažanju zajedničkih interesa i opće humanosti između članova dviju grupa.“(Allport u Aronson, i sur., 2005:495) Kroz seminare osiguran je jednak status participanata, prijateljsko i neformalno okruženje i mogućnost prijateljske neformalne interakcije. (v. u Aronson, i sur., 2005.)

¹⁶ *Supra*, 4. str.

¹⁷ Na kolegiju se, između ostalog, obrađuju i metode prikupljanja podataka, tako da se anketni upitnik, osim za prikupljanje podataka za ovo istraživanje, koristi kao obrazovni alat za poučavanje.

¹⁸ U post-eksperimentalnom postupku tj. nakon završetka drugog anketnog ispitivanja ispitanike se pitalo mogu li pretpostaviti koja je svrha ispitivanja i jesu li u bilo kojem trenutku cjelokupnog procesa posumnjali da sudjeluju u eksperimentu povezanim s kolegijem „Suvremene civilizacije“. Unisoni odgovor bio je „Ne“.

¹⁹ *Infra*. 21. str. (Dodatak 1.)

komponente, odnosno znanja o povijesti, uvjerenjima i praksama različitih religija korišteno je devetnaest pitanja sa četiri ponuđena odgovora od kojih je samo jedan točan, a ispitivano je znanje o prethodno navedenim religijama za koje se mjerio doživljaj poznavanja. Ispitivano znanje poučavano je na implicitan način na predavanjima i seminarskim susretima.

Spremnost na međuljudske odnose mjerena je Bougardusovom skalom socijalne distance sa sedam čestica pri čemu se zahtijevalo od ispitanica i ispitanika da odrede najvišu razinu bliskosti na koju bi pristali sa pripadnikom određene vjeroispovijesti. Sedam stupnjeva ljestvice protezalo se od najbližih odnosa, stupanja u rodbinsku vezu, do odbijanja bilo koje vrste odnosa, odnosno zabranu ulaska u Hrvatsku. Skala je sačinjena od sljedećih sedam stupnjeva:

1. da stupimo u rodbinsku vezu
2. da budemo prijatelji
3. da budu moji susjedi
4. da radimo zajedno
5. da žive u Hrvatskoj
6. kao posjetitelje u Hrvatskoj
7. zabraniti im dolazak u Hrvatsku

Ispitanici za svaku od devet ponuđenih konfesija određuju spremnost na međuljudske odnose sa pripadnikom te konfesije. Kategorijama su pridružene vrijednosti pri čemu manji broj znači i manju socijalnu distancu. Kroz eksperimentalni postupak prošle su dvije generacije studenata. Prva u 2011., a druga u 2012. godini. Važno je naglasiti kako je u obje generacije vjerski sastav bio isti, sve ispitanice i ispitanici izjasnili su se kao katolici.

Tablica 1. Broj i raspodjela ispitanika, n

	2011.	2012.
Eksperimentalna skupina (E)	72	79
Kontrolna skupina (K)	49	19
UKUPNO:	121	98

Uzorak je bio uvjetovan mogućnostima ostvarenja edukacijske intervencije. Isto tako treba ukazati na činjenicu kako je odluka o dolasku na predavanja i seminarske susrete

prepuštena studenticama i studentima što može stvoriti „efekt stropa“²⁰ (*eng. ceiling effect*). Obrazovna razina i odluka o upisu specifičnog kolegija imaju utjecaj i mogu pojačavati spomenuti efekt. No naši rezultati pokazuju da do takvog efekta nije došlo.²¹

4. Rezultati i rasprava

Sukladno postavljenim istraživačkim problemima, opisano eksperimentalno istraživanje polučilo je sljedeće rezultate:

4.1. Problem 1a: Doživljaj poznavanja religija

Tablica 2. prikazuje doživljaj poznavanja religija kontrolne i eksperimentalne skupine prije i poslije edukacijske intervencije. U obje generacije vidljivo je kako se startne pozicije eksperimentalne i kontrolne skupine znatno ne razlikuju ($t_{2011}=-1,386$; $df=114$; $p>0,168$ i $t_{2012}=0,462$; $df=93$; $p>0,645$), odnosno studentice i studenti imaju podjednaku razinu doživljaja poznavanja religija. Nakon edukacijske intervencije vidljiv je snažan i statistički značajan učinak na eksperimentalnoj skupini ($t_{2011}=-6,924$; $df=65$; $p<0,000$ i $t_{2012}=-5,398$; $df=74$; $p<0,000$) dok na kontrolnoj skupini takvog učinka nema, što je razvidno iz sljedećih grafičkih prikaza (Graf 1. i Graf 2.).

Tablica 2. Doživljaj poznavanja religija dviju generacija studenata 1. godine preddiplomskog studija politologije

Generacija 2011.	1. mjerenje	2. mjerenje	t (zavisni)
	AS (SD)	AS (SD)	
Eksperimentalna s. (E)	23,50 (3,927)	27,17 (5,147)	-6,924; $df=65$; $p<0,000$
Kontrolna s. (K)	24,60 (4,616)	24,81 (4,623)	0,139; $df=45$; $p>0,890$
t (nezavisni)	-1,386; $df=114$; $p>0,168$		2,534; $df=115$; $p<0,013$

Generacija 2012.	1. mjerenje	2. mjerenje	t (zavisni)
	AS (SD)	AS (SD)	
Eksperimentalna s. (E)	24,29 (4,145)	27,43 (4,792)	-5,398; $df=74$; $p<0,000$
Kontrolna s. (K)	23,78 (4,413)	24,37 (5,069)	-0,712; $df=17$; $p>0,486$
t (nezavisni)	0,462; $df=93$; $p>0,645$		2,465; $df=94$; $p<0,016$

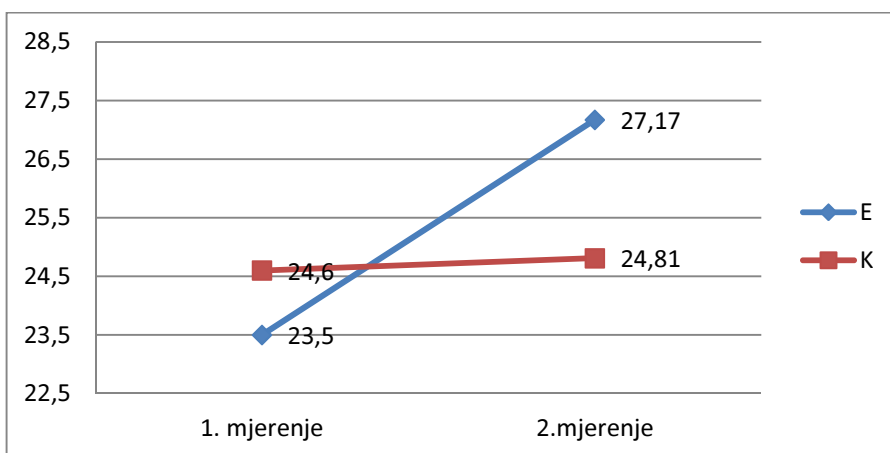
AS- aritmetička sredina; SD – standardna devijacija

²⁰ Efekt stropa podrazumijeva kako će studentice i studenti već na temelju svojih socio-demografskih karakteristika, odluci da se dalje školuju, odabiru kolegija sa određenom tematikom, imati a priori pozitivan stav prema različitostima (usp. Engberg, 2004:494).

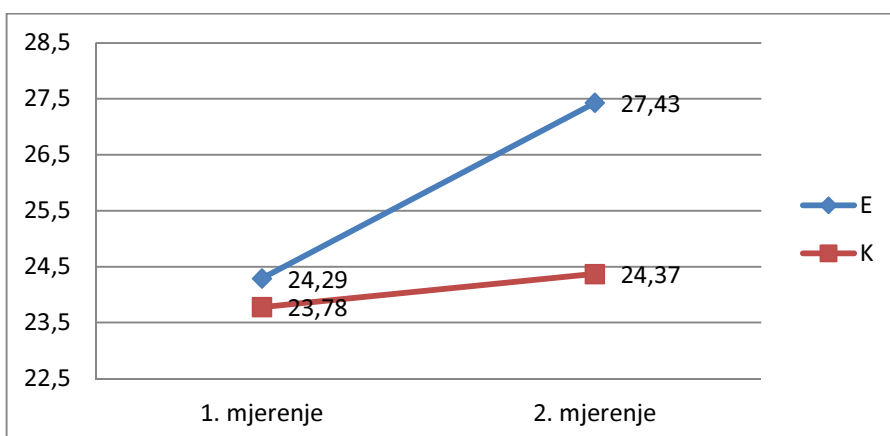
²¹ *Infra*, 15. str.

Dakle, očit je utjecaj edukacijske intervencije na studentice i studente jer se smatraju kompetentnijima u poznavanju religija nakon pohađanja kolegija „Suvremene civilizacije“. Time je naša prva hipoteza potkrijepljena.

Graf 1. Doživljaj poznavanja religija 2011.

Graf 2. Doživljaj poznavanja religija 2012.

4.2. Problem 1b: Spoznajna komponenta

Što se tiče spoznajne komponente pokazuje se kako se studentice i studenti eksperimentalne i kontrolne skupine prije intervencije međusobno ne razlikuju ($t_{2011}=-1,204$; $df=119$; $p>0,231$ i $t_{2012}=-0,484$; $df=96$; $p>0,630$). Dakle, na početku semestra kontrolna i eksperimentalna skupina ostvarile su gotovo jednak uspjeh odgovarajući na pitanja o povijesti, vjerskim uvjerenjima i praksi različitih vjerskih zajednica (v. Tablica 3.)

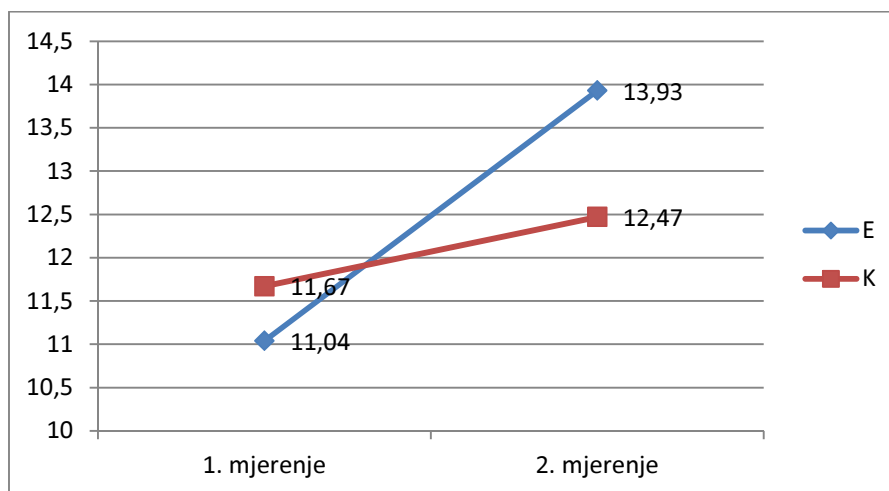
Tablica 3. Razvijenost spoznajne komponente dviju generacija studenata 1. godine preddiplomskog studija politologije religija

Generacija 2011.	1. mjerenje	2. mjerenje	
	AS (SD)	AS (SD)	t (zavisni)
Eksperimentalna s. (E)	11,04 (2,770)	13,93 (2,770)	-10,113; df=71; p<0,000
Kontrolna s. (K)	11,67 (2,925)	12,47 (2,623)	-1,965; df=48; p>0,055
t (nezavisni)	-1,204; df=119; p>0,231 2,910; df=119; p<0,004		

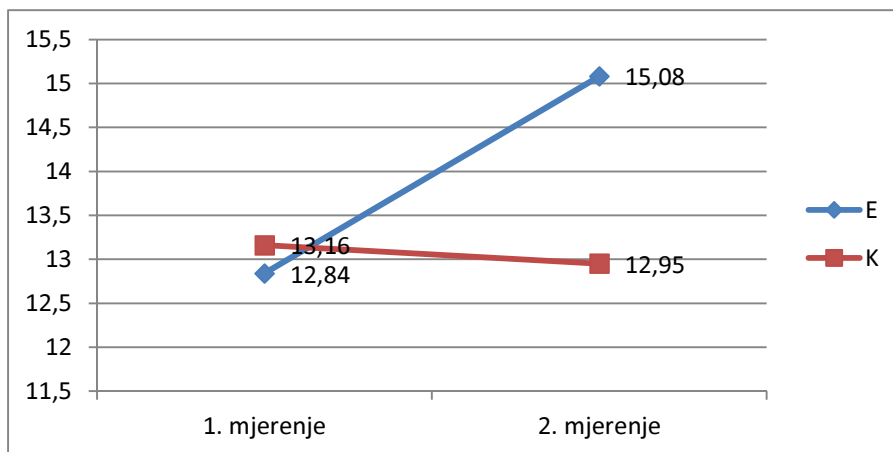
Generacija 2012.	1. mjerenje	2. mjerenje	
	AS (SD)	AS (SD)	t (zavisni)
Eksperimentalna s. (E)	12,84 (2,564)	15,08 (2,275)	-8,144; df=78; p<0,000
Kontrolna s. (K)	13,16 (2,794)	12,95 (2,953)	0,399; df=18; p>0,695
t (nezavisni)	-0,484; df=96; p>0,630 3,448; df=96; p<0,001		

AS- aritmetička sredina; SD – standardna devijacija

Promjena odnosa u znanju vidljiva je u drugom mjerenju. U obje generacije očigledan je napredak eksperimentalne skupine u znanju o religijama ($t_{2011}=-10,113$; $df=71$; $p<0,000$ i $t_{2012}=-8,144$; $df=78$; $p<0,000$) u odnosu na kontrolnu skupinu ($t_{2011}=2,910$; $df=119$; $p<0,004$ i $t_{2012}=3,448$; $df=96$; $p<0,001$). Jednako tako tablica 3. pokazuje kako se spoznajna komponenta kontrolne skupine nije znatno izmijenila ($t_{2011}=-1,965$; $df=48$; $p>0,055$ i $t_{2012}=0,399$; $df=18$; $p>0,695$). Može se zaključiti kako je izobrazba za raznolikost utjecala na razvitak znanja kod studentica i studenata te se njihovo poznavanje religija o kojima su učili na kolegiju povećalo.

Graf 3. Razvijenost spoznajne komponente 2011.

Graf 4. Razvijenost spoznajne komponente 2012.

4.3. Problem 2: Socijalna distanca

Kada analiziramo rezultate za naše drugo istraživačko pitanje (Tablica 4.) možemo zaključiti kako nije došlo do stvaranja „efekta stropa“²². Naprotiv, obje skupine, i kontrolna i eksperimentalna pokazuju vrlo veliku otvorenost prema pripadnicima različitih vjerskih zajednica²³. Dakle, pohađanje kolegija nisu odabrale osobe otvorenije prema vjerskim različitostima od ostatka populacije koju smo promatrali, te do stvaranja efekta, na koji recentna literatura iz ovog područja upozorava, nije došlo (v. u Engberg, 2004.).

Tablica 4. Agregirana socijalna distanca dviju generacija studenata 1. godine preddiplomskog studija politologije

Generacija 2011.	1. mjerenje	2. mjerenje	t (zavisni)
	AS (SD)	AS (SD)	
Eksperimentalna s. (E)	21,71 (10,119)	20,25 (9,532)	1,283;df=64;p>0,204
Kontrolna s. (K)	23,05 (13,342)	20,22 (11,627)	1,949;df=41;p>0,058
t (nezavisni)	-0,564; df=109; p>0,574		0,015; df=113; p>0,988

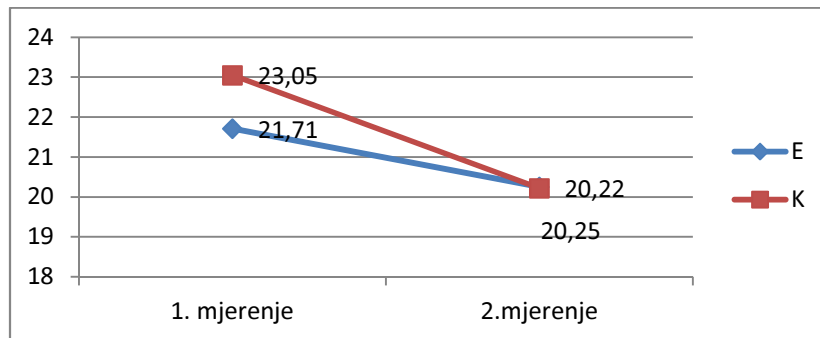
Generacija 2012.	1. mjerenje	2. mjerenje	t (zavisni)
	AS (SD)	AS (SD)	
Eksperimentalna s. (E)	18,67 (9,870)	17,95 (9,233)	1,748;df=71;p>0,085
Kontrolna s. (K)	18,17 (10,1995)	17,58 (11,177)	0,776;df=17;p>0,448
t (nezavisni)	0,193; df=89; p>0,847		0,148; df=92; p>0,882

AS- aritmetička sredina; SD – standardna devijacija

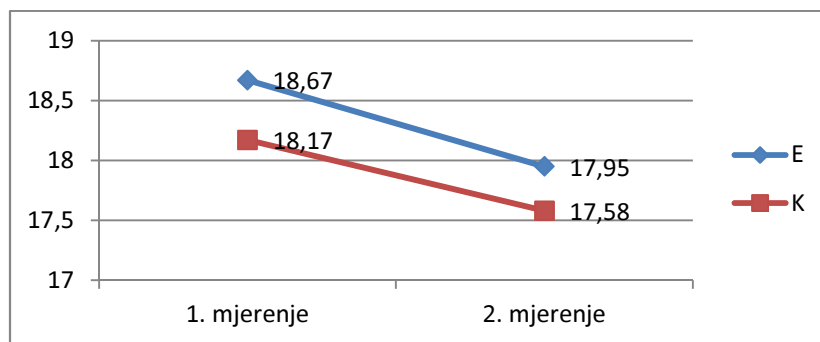
²² *Supra.* 12. str.

²³ Kad usporedimo naše rezultate s recentnom studijom socijalne distance u Hrvatskoj (Vujević Hećimović, i sur., 2010.) naši ispitanici pokazuju čak i veću otvorenost prema drugim skupinama u odnosu na mlade općenito u Hrvatskoj.

Nakon prvog mjerenja skupine ne pokazuju značajne razlike u svojoj otvorenosti prema vjerskim razlikama ($t_{2011}=-0,564$; $df=109$; $p>0,574$ i $t_{2012}=0,193$; $df=89$; $p>0,847$). Statistički značajna razlika ne pojavljuje se ni nakon drugog mjerenja ($t_{2011}=0,015$; $df=113$; $p>0,988$ i $t_{2012}=0,148$; $df=92$; $p>0,882$). Također, promjena nema niti unutar skupina (v. Tablica 4.) koje i dalje pokazuju snažnu spremnost na međuljudske odnose sa pripadnicima drugih vjerskih zajednica.

Graf 5. Agregirana socijalna distanca 2011.

Graf 6. Agregirana socijalna distanca 2012.

Kroz eksperimentalni postupak pokazano je kako se dvije skupine studentica i studenata prve godine preddiplomskog studija politologije nimalo ne razlikuju u svojem doživljaju poznavanja, znanjima o religijama niti u spremnosti na međuljudske odnose sa pripadnicima različitih vjerskih zajednica. Do pojave razlika dolazi nakon izobrazbe, odnosno nakon što eksperimentalna skupina biva podvrgnuta edukacijskoj intervenciji. Nakon tog iskustva eksperimentalna skupina osjeća snažniji doživljaj poznavanja religija te pokazuje više razine znanja od kontrolne skupine. Vrlo bitan uvid je izrazito velika otvorenost i spremnost na blisku interakciju svih ispitanika prema pripadnicima različitih vjerskih zajednica koja se nije izmijenila nakon dva mjerenja.

5. Zaključak

„Svrha obrazovanja je pretvaranje ogledala u prozore.“

Sydney J. Harris

Upravo je ova izreka bila misao vodilja kada smo počeli ovo istraživanje. Izobrazba za raznolikost smjera ka tome otvaranju novih prozora u nova „jezera“. Postojanje učinka izobrazbe za vjersku raznolikost jasno je potkrijepljeno u ovom radu. Studentice i studenti aktivnim i iskustvenim učenjem bolje usvajaju nova znanja o povijesti i kulturnim obilježjima različitih religija, vjerskim ritualima i praksama. Posjeti vjerskim zajednicama neusporedivo su bolje iskustvo od bilo kakvog suhoparnog predavanja. Rezultati istraživanja upravo to i pokazuju kako je nakon posjeta doživljaj poznavanja religija eksperimentalne skupine znatno porastao. Studentice i studenti osjećaju se kompetentnijima u poznavanju različitih religija, njihove povijesti i vjerskih rituala.

Nadalje, njihov osjećaj ih nije prevario jer oni svojim stvarnim znanjima o povijesti, uvjerenjima i praksama vjerskih zajednica puno veće znanje od studenata i studentica koji nisu prošli kroz izobrazbu za raznolikost, iako se u početku po svojim znanjima nisu razlikovali. Spremnost na međuljudske već se u samom početku istraživanja pokazala izrazito visokom te nije bilo puno prostora za promjenu socijalne distance jer su studentice i studenti jedna od najotvorenijih skupina mladih prema religijski različitim u Hrvatskoj.

Svi ovi zaključci nas potiču da počnemo promišljati o obrazovnim modelima i rješenjima u hrvatskom obrazovnom sustavu. Prepoznamo li iskustveno učenje kao jedan od najboljih alata za usvajanje novih znanja i vještina. Pozitivno iskustvo stvoreno u nižim razinama našeg obrazovanja i odgoja može stvoriti znanja i stavove koji će nas pratiti kroz cijeli život. Vrijeme je da se pitamo kako je postavljeno vjersko obrazovanje u Hrvatskoj i koji su mu ciljevi. Svrha obrazovanja je stvaranje otvorenih umova, otvorenih, ali i kritičnih umova koji će konstantno preispitivati svijet oko sebe i odnose u njemu. Ako zanemarimo različitosti koje nas okružuju provesti ćemo život diveći se ispred ogledala i strahujući od naginjanja kroz prozor. Trebamo od početka viriti, gledati i otvoriti prozor kako bi mogli više cijeniti i diviti se liku u ogledalu.

Zahvale

Nakon što je rad napisan najljepše je sjetiti se onih koji su ti pomogli u njegovom stvaranju. Tako često trebamo biti zahvalni, a tako rijetko to činimo, zato ovu priliku ne propuštam da zahvalim svima koji su bili tu kad je trebalo jer oni su jednako dio ove priče kao što su i dio mene. Motivacija i spremnost na pomoć njihove su moći bez koji ne bi mogao ploviti znanstvenim vodama.

Moja majka bodri me od samog početka, pa tako i od početka ovog rada, bez njene snažne potpore i poticaja. Za neumorno podsjećanje na rokove i motiviranje na pisanje, sve ostale velike i male stvari koje je činila i čini da mi život bude lakši, veseliji i zdraviji biti ću vječno zahvalan.

Veliko zahvala ide mojim mentorima Nebojši Blanuši i Lidiji Kos – Stanišić bez čijeg bi vodstva i ohrabrivanja ovaj rad ostao zauvijek nenapisan. Nekada je dovoljna jedna riječ da pokrene misli, a nekada i njih više, hvala Danieli Širinić upravo na tome što je imala vremena i riječi kada su bile potrebne. Što vrijedi pisati ako vas nitko neće čitati, hvala Ozrenu Martinoviću, prijatelju koji je uvijek bio spreman čitati i promišljati, Ani Drveni koja je nabavila nenabavljivi članak i Marku Zadri vičnom prevoditelju. Bez knjiga ne bi bilo znanosti, a bez knjižničarke Ljiljane Posavec i njenog neumornog donošenja knjiga i poticanja teško bi bilo napisati ovaj rad.

Hvala svim mojim znanim i neznanim junakinjama i junacima bez čijeg strpljenja i razumijevanja bilo bi teško išta napraviti. Upravo ste vi sve ono čemu ovaj rad stremi, strpljivosti i razumijevanju!

Popis literature:

1. Ančić, B. i Puhovski T. (2011) *Vjera u obrazovanje i obrazovanje u vjeri: Stavovi i iskustva nereligioznih roditelja prema religiji i vjeronauku u javnim školama u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Forum za slobodu odgoja.
2. Aronson E., Wilson T.D. i Akert R.M. (2005) *Socijalna psihologija*. Zagreb: MATE d.o.o.
3. Cota Bekavac M., Grozdanić V. i Bengé Kletzein S. (2005) *Aktivno učenje i kritičko mišljenje u visokoškolskoj nastavi: Suradničko i iskustveno učenje*. Zagreb: Forum za slobodu odgoja.
4. Davie, Grace (2007) *The Sociology of Religion*. London: SAGE Publications.
5. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske(DSZ) (2013) *Popis 2011.: jer zemlju čine ljudi*. Zagreb.
6. Engberg, Mark (2004) Improving Intergroup Relations in Higher Education: A Critical Examination of the Influence of Educational Interventions on Racial Bias. *Review of Educational Research*, 74(4): 473-524
7. Godeč, Željka (2013) Muftija: Hrvatska je jedina u Europi riješila muslimansko pitanje. *Globus*, 01313 (1164): 22-27 (29.03.2013.)
8. Inglehart R., Welzel C. (2005) *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. New York: Cambridge University Press.
9. King Eden B., Gulick Lisa M.V. i Derek R. Avery (2010) The Divide Between Diversity Training and Diversity Education: Integrating Best Practices. *Journal of Management Education*, 34(6): 891-906
10. Lisabonski ugovor Europske unije 2007. (2009) Adrias: Split, HAZU.
<http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=385> (pristupljeno: 15.4.2013.)
11. Mazower, Mark (2003) *Balkan: kratka povijest*. Zagreb: Srednja Europa.
12. Pastuović, Nikola (2012) *Obrazovanje i razvoj: Kako obrazovanje razvija ljude i mijenja društvo, a kako društvo djeluje na obrazovanje*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja: Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
13. Special Eurobarometer 393. (2012) *Discrimination in the EU in 2012*. TNS Opinion & Social.

14. Ured pučkog pravobranitelja(UPP). (2010) *Izvješće o pojavama diskriminacije 2009.* Zagreb.
15. Ured pučkog pravobranitelja(UPP). (2011) *Izvješće o pojavama diskriminacije 2010.* Zagreb.
16. Ured pučkog pravobranitelja(UPP). (2012) *Izvješće o pojavama diskriminacije 2011.* Zagreb.
17. Vizek-Vidović V., Bengel Kletzein S. i Cota Bekavac M. (2005) *Aktivno učenje i kritičko mišljenje u visokoškolskoj nastavi: Aktivno učenje i ERR okvir za poučavanje.* Zagreb: Forum za slobodu odgoja
18. Vujević Hećimović G., Brajović S. i Ilin K. (2010) Socijalna distanca građana Hrvatske prema narodima s područja bivše Jugoslavije s obzirom na vrijeme i neka socio-demografska obilježja. *Suvremena psihologija*, 13(1): 137-154.
19. Županov, Josip (2002) *Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma: odabrane rasprave i eseji (1995-2001.).* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
20. Kos-Stanišić, Lidija (n.d.) Syllabus kolegija: *Suvremene civilizacije.* Zagreb: FPZG. http://www.fpzg.unizg.hr/docs/syllabusi/Kos-stanistic_Suvremene-civilizacije.pdf (pristupljeno 30.4.2013.)

Dodatak 1.

4. Molimo vas procijenite koliko dobro poznajete sljedeće vjeroispovijesti (konfesije), njihova učenja i rituale? (*Svoj odgovor označite znakom X*)

	Uopće ne poznajem	Slabo poznajem	Donekle poznajem	Dobro poznajem	Posve poznajem
1. Budistička	☐	☐	☐	☐	☐
2. Grko-katolička	☐	☐	☐	☐	☐
3. Islamska	☐	☐	☐	☐	☐
4. Hinduistička	☐	☐	☐	☐	☐
5. Pravoslavna	☐	☐	☐	☐	☐
6. Protestantska	☐	☐	☐	☐	☐
7. Rimo-katolička	☐	☐	☐	☐	☐
8. Šintoistička	☐	☐	☐	☐	☐
9. Židovska	☐	☐	☐	☐	☐

5. Pripadnici različitih vjerskih skupina često dolaze u međusobne kontakte. Molimo vas da od navedenih odnosa u tablici odaberete **najbliži odnos** koji biste bili spremni prihvatiti s pripadnicima i pripadnicama svake od sljedećih vjeroispovijesti:

	da stupimo u rodbinsku vezu	da budemo prijatelji	da budu moji susjedi	da radimo zajedno	da žive u Hrvatskoj	kao posjetitelje u Hrvatskoj	zabraniti im dolazak u Hrvatsku
1. Budisti	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Grko-katolici	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Muslimani	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Hinduisti	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Pravoslavci	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Protestanti	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Rimo-katolici	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Šintoisti	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Židovi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Sada slijedi niz pitanja o tome koliko poznajete pojedine religije. Odgovori nisu za ocjenu.

7. Najstarija monoteistička religija je:

1. Kršćanstvo   2. Židovstvo   3. Islam   4. Hinduizam

8. Obred kojim dječak stupa u zajednicu punoljetnih Židova naziva se:

1. Bar bir   2. Bar mieva   3. Bar tviš   4. Bar bun

9. Sedmokraki židovski svijećnjak naziva se:

1. Tora   2. Talmud   3. Menora   4. Hanuka

10. Aškenazi su Židovi prijevodom iz:

1. Afrike   2. Srednje Europe   3. Španjolske   4. Izraela

11. Pravoslavlje se odijelilo od katolicizama:

1. 476.god.   2. 925.god.   3. 1054.god.   4. 1492.god.

12. Hram (crkva) Srpske pravoslavne crkve nalazi se u Zagrebu na:

1. uglu Gudulićeve ulice i Zelenog vala   2. Katarininom trgu   3. uglu Preobraženske ulice i Cvjetnog trga   4. Dolcu

13. Koja od navedenih Pravoslavnih crkava nije kanonski priznata:

1. Srpska   2. Rumunjska   3. Bugarska   4. Crnogorska

14. Pravoslavci su:

1. Kršćani   2. Independisti   3. Protestanti   4. Prezbiterijanci

15. Jednodušna suglasnost velikih islamskih zakonodavaca naziva se:

1. kijas

2. idžma

3. suna

4. kuran

16. Hodočašće u Meku naziva se:

1. hodža

2. hidžra

3. šehada

4. hadž

17. Muslimani broje godine od:

1. Muhamedovog
rođenja

2. Muhamenove objave

3. Muhamedove selidbe
iz Medine u Meku

4. Muhamedove selidbe
iz Meke u Medinu

18. U muslimana molitveni dan je:

1. četvrtak

2. petak

3. subota

4. nedjelja

19. Koji od navedenih vjernika nisu kršćani:

1. protestanti

2. budisti

3. pravoslavci

4. monofiziti

20. Engleska crkva se odvojila od Rima (Vatikana) u vrijeme vladavine :

1. kralja
Henrika 7.

2. kralja
Henrika 8.

3. kraljice
Elizabete 1.

4. kraljice
Viktorije

21. Učenje o predestinaciji vežemo uz djelovanje:

1. Calvina

2. Luthera

3. Zwinglia

4. Cranmera

22. Katolička crkva je:

1. autokefalna   2. nadnacionalna   3. državna   4. agnostička

23. Ekumenizam zagovara zbližavanje i jedinstvo:

1. vjernika svih svjetskih vjera   2. svih kršćana   3. svih kršćana i Židova   4. svih kršćana i muslimana

24. Sveta hinduistička rijeka je:

1. Eufrat   2. Tigris   3. Ganges   4. Ind

25. U Africi je najrasprostranjenija vjera:

1. kršćanstvo   2. Islam   3. animističke vjere   4. hinduizam

26. Autohtona japanska vjera naziva se:

1. šintoizam   2. budizam   3. lamaizam   4. brahmanizam

Uroš – Valentino Saraja

RELIGIJE MEĐU NAMA

Sažetak

U homogenim društvima, poput Hrvatskog, s malom raznolikošću vrlo rijetko dolazi do promjene situacije i stvaranja iskustava u dodiru sa različitostima što može dovesti do stvaranja predrasuda i stereotipa. U istraživanju se proučava kako na ponašanje pojedinca utječe iskustveno učenje koje je iznimno uspješno zbog utjecaja na sva tri aspekta mnogobrojnih osobina ličnosti: kognitivni, afektivni i konativni.

Kroz eksperimentalni postupak na dvije generacije studentica i studenata prve godine preddiplomskog studija politologije, 2011. i 2012. godine, pokazano je kako se kontrolna i eksperimentalna skupina nimalo ne razlikuju na početku istraživanja. Nakon edukacijske intervencije eksperimentalna skupina osjeća snažniji doživljaj poznavanja religija te pokazuje više razine znanja od kontrolne skupine. Spremnost na međuljudske odnose mjerena je Bougardusovom skalom socijalne distance. Bitan uvid je izrazito velika otvorenost i spremnost na blisku interakciju svih ispitanika prema pripadnicima različitih vjerskih zajednica.

Ključne riječi: eksperiment, religije, izobrazba za raznolikost, socijalna distanca

Uroš – Valentino Saraja

RELIGIONS AMONG US

Summary

In homogeneous societies like Croatian, there is rarely an opportunity to get in contact and create experience with diversity, which can lead to the creation of prejudices and stereotypes. The study examines how the individual's behavior affects learning by experience which has proven to be extremely successful because of the impact on all three aspects of the various personality characteristics: cognitive, affective and conative.

On Faculty of Political Science through experimental procedure on two generations, 2011 and 2012, specifically the first year undergraduate students, it has been shown that experimental and control group have no differences at the start. However, after the educational intervention the experimental group felt more competent in religious knowledge and showed a higher level of knowledge than the control group.

Willingness to involve into human relationships is measured with Bougardus scale

of social distance. An important insight would be the extremely great openness and willingness to close interaction of all participants to the members of different religious communities.

Key words: experiment, religions, diversity education, social distance